

Індустріальний туризм як ефективний напрям регенерації міст (аналіз досвіду Кривого Рогу)

*Вікторія Пацюк*¹

к. геогр. н., доцент, докторантка, кафедра економічної та соціальної географії,

¹Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

пр. Академіка Глушкова, 2а, м. Київ, 50086, Україна,

e-mail: viktoriia.patsiuk@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0401-2573>;

*Володимир Казаков*²

к. геогр. н., доцент, кафедра туризму та економіки,

²Криворізький державний педагогічний університет,

пр. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, 50086, Україна,

e-mail: vl.kazakov1970@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0340-2107>

У статті акцентується увага на виборі орієнтирів успішної трансформації міст монопрофільної промислової спеціалізації України, що особливо актуальне на тлі постіндустріальних трансформацій, характерних для розвинених країн світу. Одним із перспективних напрямів диверсифікації економіки промислових міст та їх подальшої регенерації визначено індустріальний туризм. Розкрито історичні засади становлення даного туристичного напрямку та проаналізовано підходи щодо визначення дефініції «індустріальний туризм», запропоновано власне трактування даного поняття. Проаналізовано наявний стан розвитку індустріального туризму в Україні, визначено, що найбільший потенціал для його розвитку має місто Кривий Ріг, що обумовлено як потужним ресурсним потенціалом, представленим різнотиповими об'єктами, так і наявністю у місті затверджені Програми розвитку промислового туризму. Розкрито складові ресурсного потенціалу Кривого Рогу та систематизовано дані за кожним із вказаних пунктів. Структуровано піонерний для нашої країни досвід Кривого Рогу щодо комплексного розвитку індустріального туризму як напрямку подальшої регенерації міста. Проаналізовано динаміку екскурсійної діяльності в місті. Складено картосхему розташування найатрактивніших для індустріального туризму промислових об'єктів Кривого Рогу. Індустріальний туризм розглянуто в усьому різноманітті його зв'язків як внутрішніх, так і зовнішніх, на основі чого розроблено організаційну модель функціонування даного туристичного напрямку на локальному рівні. В даній моделі продемонстровано взаємодію між ресурсом території та сегментами забезпечення туристичної діяльності з метою створення туристичного продукту та доведення його до туриста. Окреслено недоліки становлення індустріального туризму в місті, ключовим з яких є незацікавленість та неготовність керівництва промислових підприємств приймати туристів. Не зважаючи на наявні недоліки, доведено перспективність подальшого становлення індустріального туризму в Кривому Розі та апробації його досвіду іншими монопрофільними містами України на шляху їх регенерації.

Ключові слова: індустріальний туризм, туристична дестинація, регенерація міст, ресурси території.

Як цитувати: Пацюк Вікторія. Індустріальний туризм як ефективний напрям регенерації міст (аналіз досвіду Кривого Рогу) / Вікторія Пацюк, Володимир Казаков // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія», 2023. – Вип. 58. – С. 188-201. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2023-58-15>

In cites: Patsiuk Viktoriia, Kazakov Volodymyr (2023). Industrial tourism as an effective direction of urban regeneration (analysis of Kryvyi Rih practice). Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, series "Geology. Geography. Ecology", (58), 188-201. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2023-58-15> [in Ukrainian]

Постановка проблеми. Ціла низка катаклізмів, які відбулися в глобалізованому світі останніми роками: пандемія коронавірусу, військова агресія проти України, інші збройні конфлікти та терористичні акти призвели до повного переосмислення людських цінностей та потреб. Незважаючи на те, що однією з найбільш постраждалих галузей світового господарства є туризм, його місце та роль в постіндустріальному світі не була втрачена. А подекуди навпаки люди усвідомили, що яскраві враження та спогади є куди важливішими наявності матеріальних цінностей. Тому абсолютна більшість експертів правомірно стверджує, що за всіма законами стадійного розвитку, після урегулювання воєнних протистоянь, соціальних конфліктів та пандемій, туристична сфера знову повернеться до свого стрімкого

зростання.

Туризм – не просто спосіб задоволення низки потреб населення, це один із способів диверсифікації економіки міст та регіонів, що стимулює їх часткову або повну регенерацію. Масштабна туристифікація простору, що проявляється у включенні до сектору туризму нових територій та об'єктів, підтверджує те, що при наявності креативних ідей та інвестицій, туристичну дестинацію можна створити будь-де. Не виключенням є і колишні та наявні промислові центри, виробничі простори яких цілком можуть виступати як атрактивні об'єкти відвідування і є ресурсом індустріального (промислового) туризму. Іспанські вчені М. Андраде та І. Каамано-Франко наголошують, що індустріальний туризм може стати динамічним інструментом для покращення іміджу

міста та його промисловості, стимулювання туристичної конкурентоспроможності місця призначення та сприяння кращим відносинам між бізнесом та міським суспільством [1]- 198 -.

Місто Кривий Ріг має десятирічний досвід комплексного розвитку даного туристичного напрямку, за рахунок включення до туристичної діяльності різноманітних виробничих об'єктів: кар'єрів, заводів, шахт, об'єктів індустріальної спадщини, техногенних ландшафтів, музеїв підприємств тощо. Аналіз даного досвіду з метою його подальшої апробації в Україні є актуальним для промислових міст монопрофільного спрямування на шляху до їх регенерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Актуальність становлення індустріального туризму підкріплюється поглибленням його теоретичного підґрунтя, що відображено як в працях зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Раніше проблематика індустріального туризму розглядалася переважно з географічної та економічної позиції. Наразі зростає кількість напрацювань в галузі індустріального туризму в контексті його культурологічної складової, соціального значення, а також важливості для формування іміджу промислових територій. Індустріальний туризм та пов'язані з ним аспекти докладно розкривалися у працях багатьох закордонних вчених: Д. Зоєц, П. Бийок, М. Клемпа, З. Кручек, Дж. Харфст, М. Лампарська, Ч.-Ф. Лі, Х. Ванг, А. Шромек, К. Херман, Д. Мак-Кенел, П. Рибар та ін. Фундаментальними працями з даної теми стали книги Е.А. Фрю «Індустріальний туризм: концептуальний та емпіричний аналіз» (2000 р.) [6], а також колективу нідерландських авторів А. Отгаар, Л. Ван ден Берг, К. Бергер та Р. Х. Фенг «Індустріальний туризм: можливості для міст і підприємств» [11]. Один із напрямів індустріального туризму у своїй книзі «Туризм індустріальної спадщини» висвітлив американський вчений Ф. Ф. Ксі [19].

Серед вітчизняних науковців на дану тематику було захищено дві кандидатські дисертації. Зокрема, В. С. Пацюк на тему «Територіальна організація індустріального туризму Криворіжжя» у 2011 р. [30], а також В. О. Кошель на тему «Розвиток європейського ринку послуг промислового туризму» у 2017 р. [23]. Серед провідних вітчизняних вчених, що досліджували дане питання, варто згадати В. Л. Казакова, О. О. Бейдика, В. Ф. Данильчука, Л. Д. Божко, Ю. Г. Тютюнника, К. М. Горб, В. Г. Кулеш тощо. Значно зросла кількість публікацій з даної проблематики серед вчених географів, економістів, управлінців, однак більшість публікацій є одиничними у колі наукових інтересів їх авторів.

Інформаційною базою дослідження є ресурси представлені на сайтах організацій ERIH (Єв-

ропейський маршрут індустріальної спадщини) [4], ТІССІН (Міжнародний комітет зі збереження індустріальної спадщини) [17], Методичні рекомендації щодо впровадження міжнародного стандарту ДСТУ ISO 13810:2016 «Індустріальний туризм» [27], статистичні дані, надані Комунальним підприємством «Інститут розвитку міста Кривого Рогу» Криворізької міської ради [20], матеріали наукових періодичних видань, Інтернет-ресурси.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні проблематика становлення індустріального туризму розпочала обговорюватися лише в ХХІ ст., тоді як в західних країнах ці тенденції проявилися значно раніше. У своїх попередніх дослідженнях нами було зазначено, що прототипом даного туристичного напрямку були екскурсії промислової тематики, які почали практикуватись ще в 30-х рр. ХХ ст. Одним із перших підприємств, яке з 1930 р. реалізує дані екскурсії, була компанія «Пежо» в м. Сошо (Франція) [28]. Однак після відвідування авторами у 2019 р. об'єкту ЮНЕСКО – Соляної копальні «Величка», відбулося переосмислення даної інформації. Адже ще в XV ст. зазначену копальню почали відвідувати перші туристи, серед яких був і сам Микола Коперник. Відвідувати дану локацію дозволялося виключно з дозволу короля. Згодом туристичний потенціал копальні оцінили австрійці, які розробили спеціальний маршрут, під час якого можна було побачити каплиці, соляні скульптури та солоні озера. Організовувалися бенгальські вогняні шоу і виступи шахтарського оркестру (заснований в 1830 р.). Наприкінці ХVІІІ ст. шахту щомісячно відвідувало декілька десятків осіб, а на початку ХІХ ст. кількість туристів досягла декількох сотень. На початку ХХ ст. існували певні вимоги щодо кількості туристів – не більше 100 осіб одночасно. Вартість відвідування залежала від рівня освітленості маршруту [13].

Масові організовані відвідування промислових об'єктів у Європі розпочинаються з 80-х рр. ХХ ст. Спровоковано це було тим, що після згорання та перенесення виробничих потужностей до країн, що розвиваються, в європейських країнах залишилась велика кількість нефункціонуючих індустріальних об'єктів. Це спровокувало дилему щодо подальших перспектив використання індустріальної спадщини: очистити територію від індустріальних артефактів минулого чи зосередити зусилля на кардинальних перетвореннях виробничих просторів задля подальшого їх використання в потребах суспільства. З рештою, більшість цивілізованих країн обрала стратегію фундаментальних трансформацій колишніх промислових об'єктів на різноманітні за функціоналом центри, які стануть цікавими як місцевим мешканцям, так і туристам.

Становлення та розвиток теоретичного підґрунтя індустріально-туристичної діяльності в західній науці розпочалося ще з 70-х років ХХ століття. У США засновником теорії індустріального туризму вважають американського вченого, професора кафедри дизайну середовища та ландшафтної архітектури Каліфорнійського університету Д. МакКенелла. У 70-х роках ХХ ст. він здійснив комплексний аналіз туристичних потоків та об'єктів, до яких дані потоки спрямовані. В результаті чого визначив, що «індустріальний туризм – це відвідування об'єктів, що демонструють особливий тип пізнання про минуле, теперішнє або майбутнє в цілому (екскурсії до банків, телефонних компаній, заводів тощо)» [10].

Серед вчених-географів одним із піонерів вивчення даної проблематики був професор Кельнського університету Д. Зоєц, який ще в 1986 році визначав індустріальний туризм як «форми просторової мобільності (за винятком поїздок усіх працівників компанії до місця роботи), які можна простежити до тяжіння діючих або колишніх промислових систем (тобто заводів, включаючи елементи, які можуть бути функціонально віднесені до них)» [14].

В українському науковому середовищі є певні розбіжності щодо трактування даного туристичного напрямку, так як паралельно використовуються дві дефініції «промисловий туризм» та «індустріальний туризм». В свій час український географ, фундатор вітчизняного туризмознавства М. П. Крачило визначав промисловий туризм як відокремлений вид туризму, пов'язаний із відвідуванням регіонів, де поширені та зберігаються місцевим населенням, певні народні промисли – різьба по дереву, гончарство, килимарство, лозоплетіння тощо [24]. Проте автори дослідження не погоджуються з даним підходом і наполягають на тому, що основною метою даного виду туризму є відвідування виробничих просторів і не принципово це буде трактуватися як промисловий чи як індустріальний туризм.

На географічному аспекті змісту індустріального туризму у своєму авторському визначенні належає і В. С. Пацюк – це вид туризму, який розвивається в промислових регіонах, та має на меті ознайомлення з індустріальними об'єктами, пізнання витворів архітектури індустріальних споруд, відвідування як функціонуючих, так і непрацюючих промислових підприємств з метою задоволення пізнавальних, професійних, ділових та інших інтересів [28].

У західній науці останніми роками все частіше почали використовувати термін постіндустріальний туризм. Наприклад, М. Кроненберг розрізняє індустріальний і постіндустріальний туризм. За його словами, перший – це туризм на

діючих виробничих підприємствах, який має освітню та пізнавальну мету, а другий – поїздки в місця, де промислове виробництво було зняте з експлуатації [8]. Також саме цією дефініцією користуються в своїх публікаціях Р. В. Біанчі [2], М. Хвелевська та М. Лампарська [3], О. Кузьор із співавторами [9], І. Самуїл зі співавторами [12], А. Р. Шромек та К. Герман [16], М. Тодерас із співавторами [18] тощо.

Згідно Міжнародного стандарту ISO 13810, який імplementовано до законодавства нашої країни з 2016 року, індустріальний туризм визначається, як відвідування та діяльність туристичного спрямування на індустріальний об'єкт, що дозволяє відвідувачам розуміти процеси та ноу-хау, що належать до минулого, сьогодення чи майбутнього [27].

Авторами дослідження у 2019 році було запропоновано Департаменту туризму та курортів Мінекономрозвитку України включити до Закону України «Про туризм» поняття індустріальний (промисловий) туризм. Запропонований варіант було сформульовано наступним чином:

Індустріальний (промисловий) туризм – вид туризму, який передбачає відвідування діючих промислових підприємств, техногенних ландшафтів, об'єктів індустріальної спадщини, музеїв промислової тематики, а також різноманітних тематичних заходів, з метою пізнання виробничих технологій, техніки та результатів промислової діяльності, а також задоволення інших інтересів туристів. У цьому визначенні нами не було відображено ще один елемент відвідування – ревіталізовані індустріальні об'єкти, так як вони є основним об'єктом постіндустріального туризму, який буде розглянуто в подальших дослідженнях авторів. Однак повністю виключати ревіталізовані об'єкти з поля зору індустріального туризму не доцільно.

У новому Проекті Закону про внесення змін до Закону України «Про туризм» дефініція індустріального туризму означена, однак у дещо відмінному від запропонованого нами трактуванні:

Промисловий (індустріальний) туризм – відвідування об'єктів діючої індустрії, індустріальної спадщини територій, будівель та інженерних споруд виробничого або спеціального призначення, будь-яких занедбаних споруд, отримання нових знань, вражень, психологічного, естетичного або дослідницького задоволення [33].

Формулювання мети статті. Зважаючи на значний ресурсний потенціал щодо становлення та розвитку індустріального туризму в Україні, основною метою було довести на конкретному прикладі необхідність та доцільність розвитку даного туристичного напрямку, продемонструвавши досвід того, як у місті Кривий Ріг теоретичні на-

працювання стали плацдармом для їх подальшої практичної реалізації. Результатом цього, стало прийняття у 2013 році «Програми розвитку промислового туризму у місті Кривий Ріг» [31], організація відділу промислового туризму при КП «Інститут розвитку міста Кривого Рогу» та формування практично «з нуля» абсолютно нової туристичної дестинації України, так як Кривий Ріг взагалі не позиціонувався на туристичному ринку нашої країни. Все це створює підґрунтя для подальшої регенерації міста на постіндустріальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В Україні до війни на постійній основі індустріальний туризм впроваджували лише декілька виробничих об'єктів. Безумовним лідером та найвідвідуванішим туристичним об'єктом серед іноземців є Чорнобильська АЕС, куди туроператором «Чорнобиль Тур» розроблено цілу низку турів різних за тривалістю, формою організації (авіа, каяк-каное, квести тощо) та рівнем екстремальності [36]. Першим підприємством України, яке розпочало комерційні індустріальні екскурсії на свою територію була соляна шахта у місті Соледар, однак з 2014 року даний об'єкт знаходиться у прифронтовій зоні і екскурсії до даного об'єкту були ускладнені необхідністю проходження блок-постів. На жаль, нині наземна частина даного підприємства зруйнована в результаті військових дій, спровокованих росією. Організовані групи відвідувачів приймали також підприємство Інтерпайп Сталь у м. Дніпро, Південноукраїнська АЕС в м. Южноукраїнськ, Дрогобицька солеварня, Морський порт в м. Одеса та низка підприємств харчового комплексу (виноробні, пивоварні, кондитерські фабрики тощо).

Однак, на нашу думку, найбільший потенціал в Україні щодо розвитку індустріального туризму має найпотужніший індустріальний центр держави – місто Кривий Ріг. Криворізький макрорегіон, що займає площу понад 450 км², охоплює Криворізький залізрудний басейн та Криворізьку залізрудну область (згідно з геологічним районуванням) і є основним регіоном запасів та видобутку залізних руд в Україні. Макрорегіон є багатоконпонентним зі значним переважанням родовищ залізних руд. Видобуток і переробка руди здійснюється на 5 гірничо-збагачувальних комбінатах: Центральному, Інгулецькому, Південному, Північному та Новокриворізькому (нині входить до Гірничого департаменту ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»), а також двох комбінатах з підземного видобутку руди. За концентрацією руд, кар'єрів та гірничо-збагачувальних комбінатів з цим регіоном не може конкурувати жоден гірничодобувний район світу. На базі гірничодобувних підприємств Криворізького басейну сформувалася

Криворізька гірничо-металургійна агломерація [15].

У Кривому Розі сконцентрована ціла низка потужних підприємств, об'єктів індустріальної спадщини та унікальних техногенних ландшафтів, які за умов продуманої систематичної роботи, спрямованої на оцінку їх туристичного потенціалу та забезпечення умов відвідування туристами можуть стати атрактивними туристичними об'єктами. Це є запорукою того, що Кривий Ріг має значні перспективи перетворитись на нову туристичну дестинацією з домінуванням індустріальної тематики.

Ресурсний потенціал індустріального туризму міста представлений наступними складовими:

1. Працююча («діюча») індустрія – тут функціонує найбільший металургійний комбінат Європи «АрселорМіттал Кривий Ріг», 4 потужних гірничо-збагачувальних комбінати (ГЗК), 8 залізрудних шахт, що є найглибшими у Європі, більше 40 фабрик і заводів різних галузей господарства.

2. Гірничопромислові антропогенні ландшафти – з 1881 року (рік початку розробок залізних руд на Криворіжжі) сформувалися різні типи гірничопромислових ландшафтів: 11 працюючих кар'єрів, 15 шламосховищ, 26 провальних зон, 89 відвалів, 34 спелестологічні об'єкти [22].

3. Індустріальна спадщина, що представлена залишками понад 200 виробничих об'єктів. На території Криворіжжя представлений різноманітний спектр об'єктів індустріальної спадщини: непрацюючі промислові об'єкти (закинуті заводи і фабрики, 40 старих кар'єрів з видобутку залізної руди і граніту, старі шахти тощо); гідротехнічні споруди (греблі водосховищ, 2 підземні дериваційні тунелі річки Саксагань, каналізовані русла рік, водопропускні труби); об'єкти транспортної комунікації (магістральні залізниці та шосе, залізничні станції, локомотивні депо, заводські мости, відкотні залізниці рудників тощо); поселення гірників криворізьких рудників, які розташовувалися компактно поряд з місцями видобутку залізної руди; споруди обслуговуючого призначення (робітничі лазні, адміністративні контори, будівлі пошти та інші) [29].

4. Унікальні техногенні об'єкти. У місті сконцентрована низка унікальних техногенних утворень, зокрема: провальні ландшафти Кривого Рогу, Саксаганський підземний дериваційний тунель, Криворізький Гранд-каньйон, різноманітні спелестологічні об'єкти, затоплені кар'єри [22].

5. Кадровий потенціал – при факультеті географії, туризму та історії Криворізького державного педагогічного університету діє кафедра ту-

ризму та економіки, фахівці якої займаються проблематикою розвитку індустріального туризму, дослідженням територіальної організації об'єктів індустріальної спадщини, розробкою рекомендацій щодо створення рекреаційних зон у техногенному середовищі, формуванням нової туристичної дестинації. З 2014 року на базі даної кафедри відкрито спеціальність «Туризм», а також проводяться щорічні курси підготовки гідів, що дозволяє забезпечувати туристичну сферу міста професійними кадрами.

6. Інфраструктура – на Криворіжжі розвинуто залізничне та автомобільне сполучення, до війни функціонував міжнародний аеропорт. Для організації розміщення туристів наявні 13 закладів гостинності (у т.ч. 2 готелі 4*, а також 2 хостели), 66 туристичних підприємств, 313 закладів громадського харчування [25]. На задоволення потреб дозвілля туристів орієнтована діяльність культурно-мистецьких установ: Палац молоді і студентів, цирк, 3 кінотеатри, 3 театри, 2 виставкові зали, 12 розважальних центрів, 32 музеї, 10 з яких промислової тематики та 2 скансени гірничої техніки. Серед музеїв увага туристів найбільше фокусується на 3D-відеогалереї, яка розміщена у найбільшому квітковому годиннику Європи.

Обговорення перспектив розвитку індустріального туризму в місті було ініційовано міською владою восени 2012 року, після того як представники канадського проекту МЕРМ (Місцевий економічний розвиток), готуючи маркетингову стратегію міста, визначили індустріальний туризм однією з оперативних цілей [26]. Як результат, в процесі скоординованої діяльності Управління економіки Криворізької міської ради, представників Інституту розвитку міста Кривого Рогу та фахівців Криворізького державного педагогічного університету було розроблено «Програму розвитку промислового туризму в місті Кривому Розі на 2013-2015 роки» [31]. Дані напрацювання стали основою «Програми розвитку промислового туризму в місті Кривому Розі на 2016-2020 роки», яку згодом було пролонговано до 2024 року [32]. Ключовою ціллю Програми є «здійснення заходів, спрямованих на розвиток туристичної сфери, забезпечення умов для повноцінного розвитку промислового туризму, створення якісного туристичного продукту, здатного відобразити все різноманіття індустріальної спадщини та максимально задовольнити потреби внутрішнього й міжнародного туризму» [32].

На базі КП «Інститут розвитку міста Кривого Рогу» з 1 березня 2013 року почав функціонувати відділ промислового туризму, діяльність якого спрямована на реалізацію прийнятої програми. Робота даного відділу повинна була сприяти фор-

муванню комплексного та неординарного туристичного іміджу міста Кривого Рогу, популяризації місцевого туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринку з метою сталого залучення туристів до міста. Задля успішної реалізації зазначеної програми у місті було створено координаційну раду, до якої увійшли управлінці, фахівці туристичної сфери, представники промислових підприємств, науковці та краєзнавці. Основною місією даного утворення було обговорення стратегічних і тактичних завдань розвитку індустріального туризму.

Оскільки автори дослідження мали значні напрацювання з даної проблематики, так як організували та приймали участь в експедиціях з вивчення промислового минулого Криворізького краю, організації у місті конференції «Індустріальна спадщина в культурі і ландшафті» у 2008 році [21], підготовці численних наукових публікацій з даної тематики та захисті наукової дисертації, їх було запрошено працювати до даного відділу. Згодом діяльність авторів переросла у громадську площину – у 2016 році було створено ГО «Туристичний центр «Кривбастур», головною метою якої є всебічне сприяння становленню туристичної діяльності у місті Кривий Ріг на засадах стимулювання розвитку індустріального та інших видів туризму, консолідації зусиль фахівців туристичної сфери міста для створення ефективних умов для функціонування туристичної діяльності, популяризації туристичних ресурсів Кривого Рогу в Україні та за кордоном [35].

Упродовж 2012-2022 років у Кривому Розі було реалізовано цілу низку заходів для реалізації проекту індустріального туризму, більшість з яких відбувалася за безпосередньої участі авторів дослідження:

- створено сайт «Діюча Індустрія» [34], де комплексно представлено інформацію про туристичний потенціал міста для розвитку індустріального туризму;
- здійснено інвентаризацію індустріально-туристичних об'єктів міста та створено їх реєстр;
- виявлено туристичні вподобання населення шляхом проведення соціологічного опитування. Це дозволило виявити пріоритетні об'єкти індустріального туризму: шахти (18,2 %), кар'єри (17,9 %), непрацюючі старі індустріальні об'єкти (15,2 % респондентів);
- туристичний потенціал Кривого Рогу презентовано на V Міжнародній туристичній виставці в м. Забже, Польща (2013 р.), МТТ – Міжнародному туристичному ярмарку у Вроцлаві, Польща (2017 р.), China International Import EXPO у Шанхаї, Китай (2018 р.), WTM – World Travel Market у Лондоні, Великобританія (2019 р.), Міжнародному ярмарку TT Warsaw Tour & Travel у

Варшаві, Польща (2019 р.). Місто регулярно брало участь у міжнародних виставках, що проводились в Україні: UITM у Києві з 2017 р., «ТурЕКСПО» у Львові з 2017 р., UITT у Києві з 2018 р.;

- автори дослідження презентували напрацювання щодо формування у місті дестинації індустріального туризму на V Європейській конференції з промислового туризму в м. Феррол (Іспанія) у 2014 р., XV Міжнародному конгресі ТІССІН «Індустріальна спадщина в XXI столітті: нові виклики» в м. Лілль (Франція) у 2015 р.; Міжнародній конференції ERIH: «Індустріальний туризм: зв'язок минулого з сучасним та майбутнім» в м. Копенгаген (Данія) у 2017 р.;

- розроблено та видано низку буклетів та відзнято проморолики, де репрезентовано туристичний потенціал міста;

- створено мережу оглядових і тематичних екскурсійних маршрутів, які орієнтовані на різні сегменти туристів (нині розроблено понад 50, зокрема, комплексні містом; тематичні – шахтарської, металургійної, гірничої тематики, об'єктами індустріальної спадщини, а також низка маршрутів активного формату (дайвінг у затоплених кар'єрах, веломаршрути, екстремальні спуски в закинуті шахти та провальні колодязі, водно-індустріальні маршрути на байдарках річкою Інгулець) [29];

- розроблено логотип індустріального туризму міста, який виконано в одному концептуальному форматі з логотипом міста;

- для туроператорів з різних міст України організовано рекламні інформаційні тури та підготовлено різноманітні пакетні пропозиції, розраховані на перебування у місті від одного до трьох днів.

Важливе значення для становлення індустріального туризму мало проведення у місті міжнародних науково-практичних форумів «Індустріальний туризм: реалії та перспективи» (2013 р.), «Індустріальний туризм: кращі практики для ефективного розвитку територій» (2015 та 2017 рр.), «Трансформація економіки індустріальних міст через розвиток туризму» (2019 р.), на яких перспективи розвитку індустріального туризму в місті обговорювали вчені, управлінці, представники індустріальних підприємств та туристичного бізнесу. Окрім цього, у вересні 2018 року відбувся круглий стіл «Крок від індустріальної економіки до креативної через туризм» за участі як керівництва міста та промислових підприємств, так і на той момент чинного директора Департаменту туризму та курортів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України Оксани Сердюк.

У вересні 2017 р. у місті було проведено фестиваль «Ніч індустріальної культури», який з кожним роком набирає обертів і в 2019 р. трансформується на західноєвропейський кшталт в Indus-

trialFest. Практика проведення подібного за тематикою фестивалю зародилася в німецькому Рурі, де дана подія під назвою «ExtraShift» стартувала у 2001 році з ідеї зробити індустріальну спадщину регіону видимою та цілеспрямовано об'єднати нефункціонуючі індустріальні локації. У 2022 році даний фестиваль об'єднав 43 локації у 23 індустріальних центрах Рурського регіону [5]. Подібний фестиваль під назвою «Industriada» з 2010 року проводиться і в Польщі. В цьому році він об'єднав 41 локацію в 25 містах [7]. В Україні вперше подібний фестиваль було проведено в Донецьку в 2012 році. Однак, із зрозумілих причин, даний фестиваль у зазначеному місті відбувався лише двічі.

З січня 2019 року провідні індустріально-туристичні об'єкти міста було включено до Європейського маршруту індустріальної спадщини (ERIH). На даний момент до нього входять: скансени гірничої техніки ПрАТ «Північний ГЗК» та гірничого департаменту ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», коксохімічне виробництво і музей ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», залізородні кар'єри ПрАТ «Інгулецький ГЗК» і АТ «Південний ГЗК» [4] (рис. 1).

Окрім цього, в місті також порушено питання необхідності регенерації індустріальної спадщини. Дана практика широко представлена закордоном та набирає активних обертів у нашій країні. У листопаді 2019 року у Кривому Розі вперше відбувся «Урбаністичний хакатон». У рамках даного заходу своїм досвідом ревіталізації індустріальної спадщини ділились керівники проекту «Урбан Сад» із Херсону. Серед усього різноманіття перспективних для ревіталізації об'єктів Кривого Рогу, для обговорення було запропоновано п'ять: шахта «Артем-2», приміщення колишнього рудоуправління шахти «Тернівська», приміщення та копер шахти «Вентиляційна-3», закинута теплиця та Бурщицький відвал ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг».

Індикатором успішності будь-якого напрямку туристичної діяльності є туристичний інтерес, що матеріалізується в чисельності туристів. Звісно, поки зарано Кривий Ріг величати «індустріально-туристичною Меккою України», однак позитивні зрушення однозначно відбулися, про що свідчать дані рисунку 2. Екскурсанти та туристи – поняття не тотожні, однак провідні тенденції окреслюються, що демонструє зростання в доковідний період (з 2014 по 2019 рік) чисельності екскурсантів на 375 % (з 16 269 осіб в 2014 році до 61 123 осіб в 2019), а екскурсій на 334 % (з 962 до 3217 екскурсій за вказаний період). В той же час, нижчі дані 2021 року в порівнянні з 2014 роком навпаки більш показові щодо розвитку саме туризму, так як в 2014 році основними екскурсантами в місті

Рис. 1. Об'єкти мережі ERIN у Кривому Розі: а) оглядовий майданчик кар'єру Південного ГЗК*; б) музей ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»*; в) коксохімічне виробництво ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»*; г) скансен гірничої техніки гірничого департаменту ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»*; д) скансен гірничої техніки Північного ГЗК*, е) кар'єр Інгулецького ГЗК**.

*фото Володимир Казаков, **фото Ростислав Сергійчук /

Fig. 1. ERIN network objects in Kryvyi Rih: a) viewpoint of the PivdGZK pit*; b) museum of PJSC "ArcelorMittal Kryvyi Rih"*; c) coke and chemical production of PJSC "ArcelorMittal Kryvyi Rih"*; d) scans of mining equipment of the mining department of PJSC "ArcelorMittal Kryvyi Rih"*; e) scans of mining equipment of the Northern GZK*, f) open pit of Ingulets GZK**.

*photo by Volodymyr Kazakov, **photo by Rostyslav Serhiichuk

були представники учнівської молоді, які через карантинні обмеження практично не приймали участі в екскурсіях у 2020 та 2021 роках.

Моніторинг сайтів вітчизняних туристичних операторів підтверджує, що з 2016 року з'являються пропозиції турів до Кривого Рогу від наступних туropераторів: «Країна UA», «Анга Тревел», «Україна Інкогніта» (Київ), «Відвідай» (Львів), «Навігатор Україна», «Відпочинок на всі 100% (Харків), «Глобус України» (Запоріжжя), «Золоті подорожі» (Дніпро), а також Одеський туристичний хаб та туристичний центр «Риба

Андрій» (Дніпро), туристичні клуби «Бідняжка» (Вінниця), «Добре поїхали» та «Дикий Тур» (Київ), туристичні фірми «Мандрівочка» (Миколаїв) та «InGreen» (Полтава) та низки турагенств з міст Кропивницький, Миколаїв, Херсон, Кременчук, Дніпро, Нікополь тощо, які позиціонують себе виключно в соціальних мережах.

Власний досвід авторів щодо організації турів та проведення екскурсій містом для різних категорій відвідувачів: від місцевих школярів до організованих туристичних груп з інших міст України, а також поодиноких закордонних туристів,

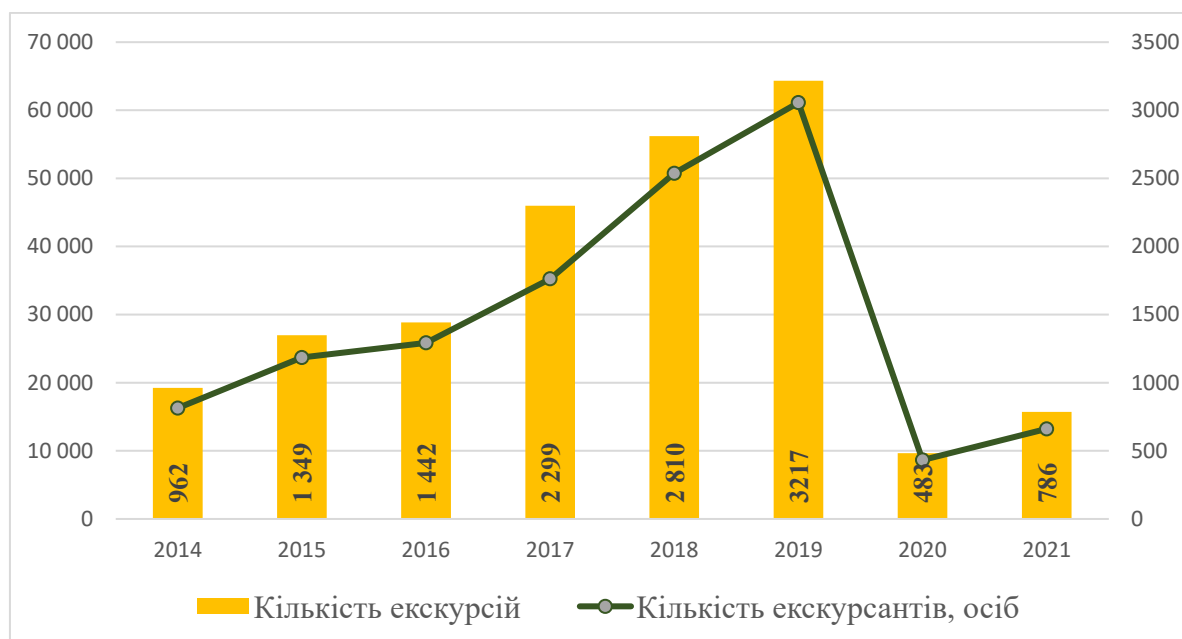

Рис. 2. Аналіз проведення в Кривому Розі екскурсій та охоплення екскурсантів за 2014-2021 роки.

Ресурс: дані відділу розвитку туризму КП «Інститут розвитку міста Кривого Рогу» [20] /

Fig. 2. Analysis of excursions in Kryvyi Rih and coverage of tourists for 2014-2021.

Resource: data from the Tourism Development Department of the Kryvyi Rih City Development Institute [20]

дозволив виокремити найпопулярніші об'єкти індустріального туризму Кривого Рогу, які відображено на картосхемі на рис. 3.

Як теоретичні напрацювання з даної проблематики, так і практичний досвід роботи в сфері розвитку індустріального туризму, дозволяють розробити організаційну модель функціонування індустріального туризму Кривого Рогу, представлену на рис. 4.

Основними блоками даної моделі є ресурс території та сегменти забезпечення функціонування індустріального туризму. Ресурс території представлений ключовими структурними компонентами – об'єктами індустріального туризму, до яких входять промислові підприємства, техногенні ландшафти, індустріальна спадщина, музеї промислової тематики, ревіталізовані об'єкти, а також допоміжними компонентами – закладами сфери послуг.

Забезпечення оптимального використання ресурсу території здійснюють: міська влада, що організовує, координує та забезпечує управління регіональним розвитком індустріального туризму; наука, що сприяє проведенню теоретичних та аналітичних досліджень; освіта, що забезпечує весь туристичний комплекс професійними кадрами; бізнес-структури, які, враховуючи ринкові умови та механізми, координують роботу туристичної сфери, а головне вкладають інвестиції в розвиток та просування тих чи інших туристичних об'єктів; туроператори, що з одного боку також належать до когорти бізнес-структур, однак мають для створення туристичного продукту

найбільш ключове значення, так як безпосередньо займаються його розробкою та просуванням. Розроблений продукт реалізується як через туристичні агентства або подібні до них структури (екскурсійні бюро, туристичні клуби тощо), так і через туристичних гідів, які повинні бути зареєстровані як фізичні особи-підприємці. Туристичні гіді можуть співпрацювати напряму з туристичними операторами, а можуть опосередковано через туристичні агентства.

Структурно-центрованою ланкою даної моделі виступає турист, на забезпечення потреб та запитів якого зорієнтована вся тематична туристична діяльність.

Ключовими стейкхолдерами даної системи є індустріальні підприємства, управлінська структура території (місто чи регіон) та власне туристичний оператор, який розробляє і просуває на ринок готовий туристичний продукт. Всі ці три ланки знаходяться одна з одною у безпосередній взаємодії. Якщо за основу брати приклад Кривого Рогу, то між міською владою та провідними промисловими підприємствами (ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», АТ «Південний ГЗК», ПрАТ «Інгулецький ГЗК», ПрАТ «Центральний ГЗК», ПрАТ «Північний ГЗК», ТОВ «Метінвест-КРМЗ», АТ «Кривбасзалізорудком») у вересні 2017 року укладено Меморандум про співробітництво з питань розвитку індустріального туризму, необхідності ефективного діалогу та партнерських взаємовідносин в рамках реалізації Програми розвитку промислового туризму у місті Кривому Розі на 2016-2024 роки.

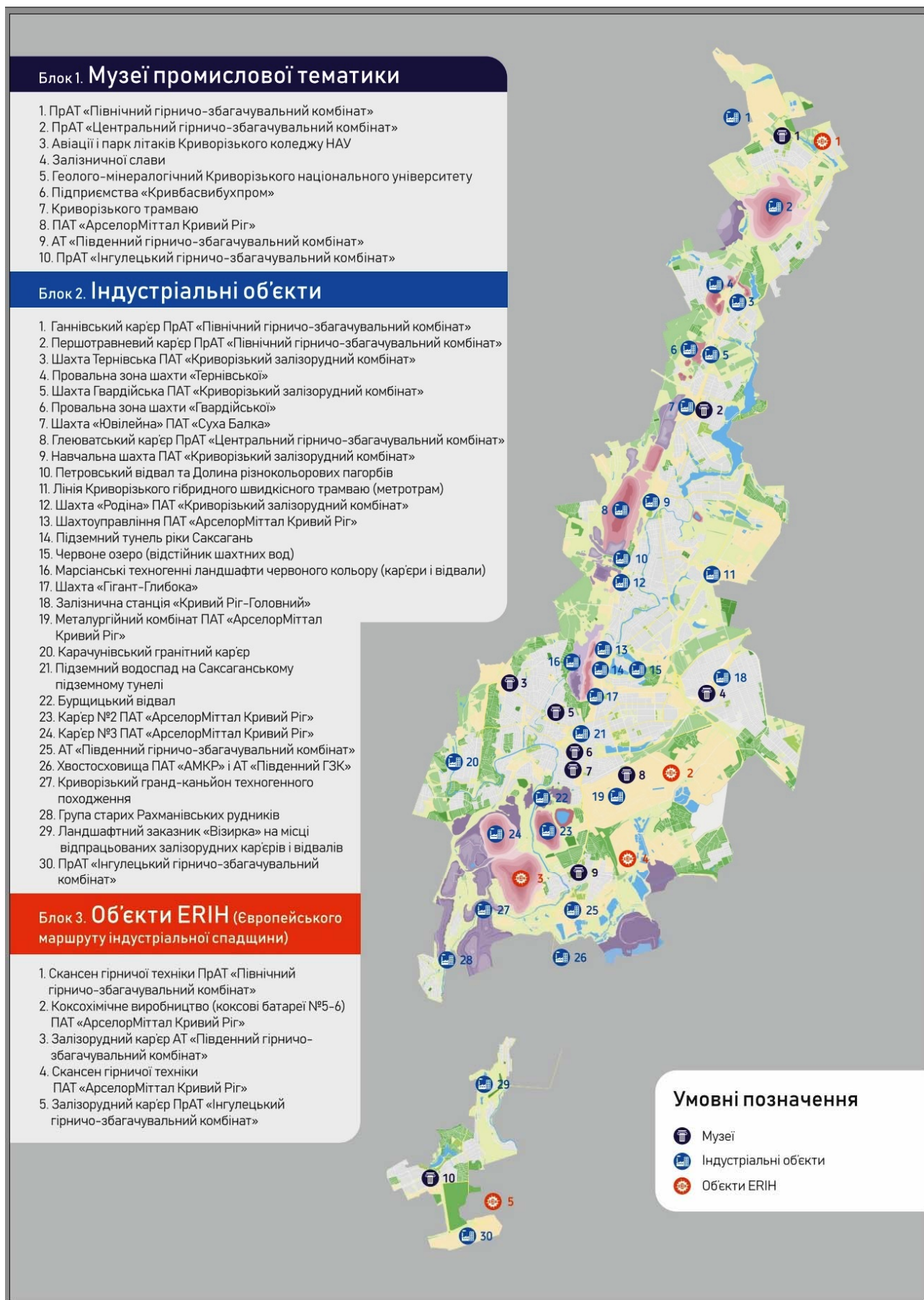

Рис. 3. Найпопулярніші туристичні об'єкти Кривого Рігу /
Fig. 3. The most popular tourist attractions of Kryvyi Rih

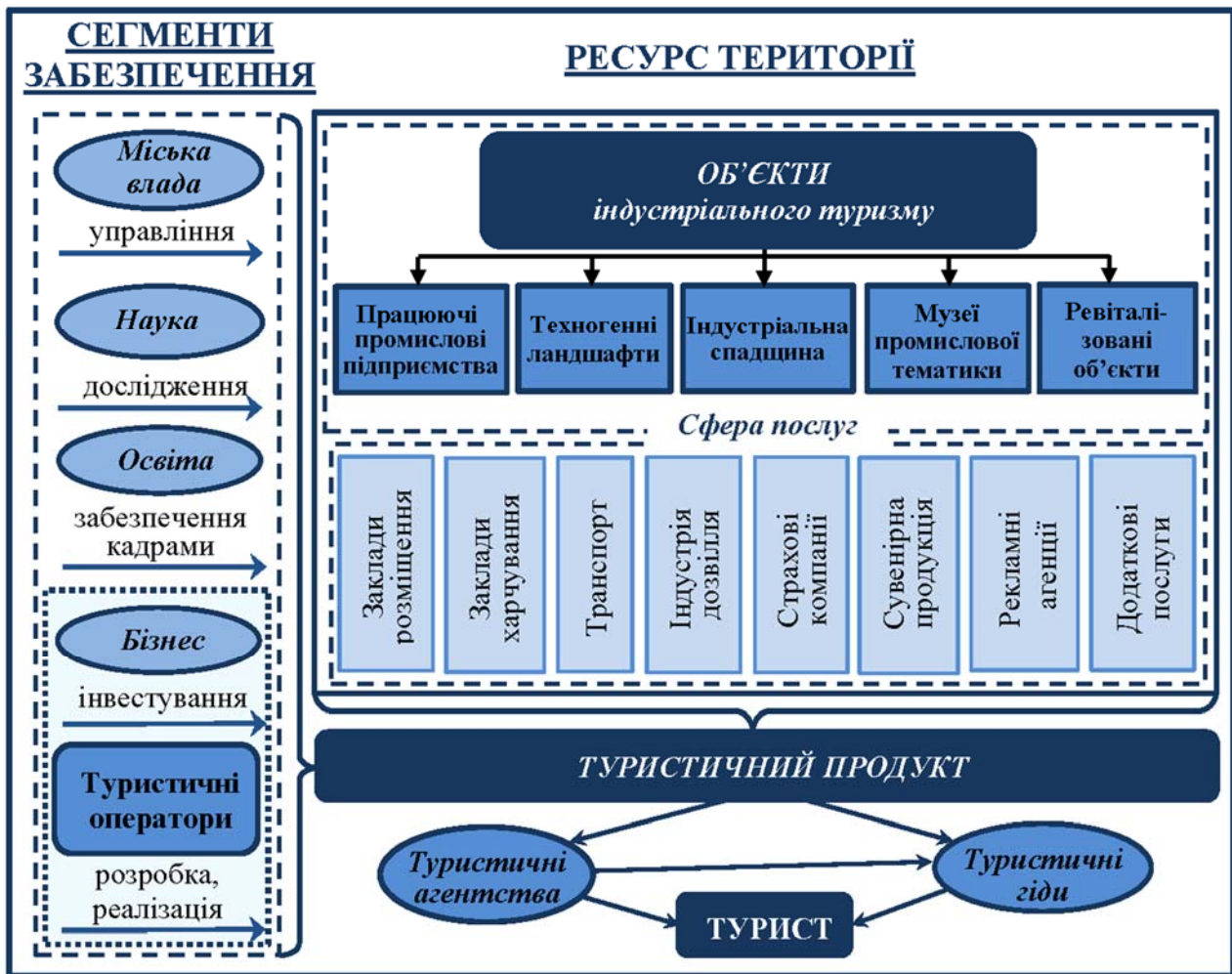

Рис. 4. Організаційна модель функціонування індустриального туризму /
Fig. 4. Organizational model of industrial tourism functioning

Ключові об'єкти індустриального туризму міста – це працюючі підприємства з численними структурними підрозділами. Їх відвідування можливе лише у складі організованих екскурсійних груп, тож постачати дані послуги можуть лише туристичні оператори та спеціалізовані туристичні організації (турагенства й громадські організації туристичного змісту – турцентри, клуби активного відпочинку тощо). В ідеалі вони повинні мати угоди про співпрацю з усіма промисловими підприємствами, які включені до програм турів та екскурсій. Взаємодія між апаратом органів міської влади та туристичними підприємствами відбувається у форматі спільної участі в організації та проведенні різноманітних івентів, зокрема партнерське представлення туристичного потенціалу міста на туристичних виставках і ярмарках, організація фестивалів тощо. Економічний ефект подібної співпраці має 3 складові: розвиток малого та середнього бізнесу у туристичній сфері, створення нових робочих місць та наповнення місцевого бюджету за рахунок податків.

Висновки. За десять років з моменту прийняття Програми розвитку промислового туризму

місту Кривий Ріг вдалося пройти значний шлях від монопрофільного індустриального центру, який жодним чином не розглядався як туристична дестинація, до міста зі сформованим неофіційним статусом столиці індустриального туризму України.

Становлення індустриального туризму у Кривому Розі співпало з низкою як соціальних, так і економічних катаклізмів. І якщо Революція гідності та подальше збройне протистояння на Сході нашої країни лише пригальмувало початковий етап становлення туристичної сфери в місті, то світовий локдаун та повномасштабне військове вторгнення до України значно позначилися і на загальній кількості туристів та екскурсантів, і на згортанні діяльності екскурсиводів, закладів розміщення та харчування, і, звісно, на фінансуванні Програми розвитку туризму та всієї сукупності заходів, запланованих у місті.

На заваді прогресивному становленню індустриального туризму в місті були й інші чинники, зокрема: недосконала нормативно-правова база України щодо розвитку певних видів туризму, в даному випадку – індустриального; відсутність єдиних методик та стандартів оцінки якості пос-

луг індустріального туризму; несформований менталітет обслуговування туристів у місцевого населення; відсутність якісної реклами та обмежені можливості швидкого просування індустріально-туристичного продукту на міжнародний ринок; відсутність спеціалізованих туроператорів. Однак ключову гальмівну роль відіграла незацікавленість керівництва промислових підприємств щодо прийому туристів, що спровокувало складність в отриманні допуску на цікаві для туристів промислові локації та відносно високу вартість відвідування окремих об'єктів, небажання створювати оглядові майданчики на відвалах, копрах шахт та інших промислових об'єктах. Нерозуміння соціальної та економічної значимості індустріального туризму для монопрофільного міста обумовлене певною ментальною неготовністю представників промислових підприємств та недостатньою сформованістю у них індустріальної культури. Ідентичні проблеми були і в Німеччині 30-40 років тому, що у своїх дослідженнях підтверджував у 1986 році Д. Зоєц, постулюючи, що

«для багатьох людей досі є дивною, якщо не абсурдною, думка про те, що занедбані промислові об'єкти ХХ століття можуть становити якусь цінність з естетичної, архітектурної чи культурно-історичної точки зору» [14]. Нині ж Німеччина є «законодавицею моди» в індустріальній культурі та туризмі. Тож сподіваємось європейські вектори руху України будуть стосуватися і питань туризму.

Безумовно відродженню України після припинення військових дій сприятиме й активізація туристичної діяльності. З іншого ракурсу буде переглянутий потенціал постраждалих та прифронтових міст нашої країни щодо розвитку різних напрямів туристичної сфери та подальшої їх регенерації для потреб мирного життя та збалансованого розвитку їх економіки. Тож індустріальний туризм цілком обґрунтовано може стати одним із напрямів необхідної диверсифікації сфер діяльності та пошуку нової регіональної ідентичності промислових регіонів.

Список використаної літератури

1. Andrade M. Theoretical and methodological model for the study of social perception of the impact of industrial tourism on local development / M. Andrade, I. Saamaño-Franco // *Social Sciences*. – 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mdpi.com/2076-0760/7/11/217> DOI: <https://doi.org/10.3390/socsci7110217>
2. Bianchi R. V. Migrant tourist-workers: Exploring the 'contact zones' of post-industrial tourism [Текст] / R. V. Bianchi // *Current Issues in Tourism*. 2000. – P. 107-137. DOI: <https://doi.org/10.1080/13683500008667869>
3. Chmielewska M. Post-industrial tourism as a chance to develop cities in traditional industrial regions in Europe [Текст] / M. Chmielewska, M. Lamparska // *Sociologie Românească*. – 2011. – Т. 9. – №. 3. – С. 67-75.
4. *European route of industrial heritage* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.erih.net/>
5. ExtraSchicht Die Nacht der Industriekultur [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.extraschicht.de/home/>
6. Frew, Elspeth Ann. *Industrial tourism: a conceptual and empirical analysis*. Diss. Victoria University, 2000. – 305 p.
7. *Industriada. święta Szlaku Zabytków Techniki* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://industriada.pl/>
8. Kronenberg M. Turystyka dziedzictwa przemysłowego – próba sprecyzowania terminologii [Текст] / M. Kronenberg // *Dziedzictwo przemysłowe jako strategia rozwoju innowacyjnej gospodarki*. – 2007. – С. 33-42.
9. Kuzior A. Post-industrial tourism as a driver of sustainable development [Текст] / A. Kuzior, O. Lyulyov, T. Pimonenko, A. Kwilinski, D. Krawczyk // *Sustainability*. – 2021. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13158145>
10. MacCannel D. *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class* [Текст] / D. MacCannel. – New York: Schocken Books, 1976. – 231 p.
11. Otgaar A. *Industrial tourism: opportunities for city and enterprise* [Текст] / Alexander HJ Otgaar, Leo Van Den Berg, Rachel Xiang Feng. – Routledge. – 2016. – 242 p.
12. Samuil I., *Business Model for Post-industrial Tourism from a System Dynamics Perspective* [Текст] / I. Samuil, A. C. Ionica, M. Leba // *2021 IEEE International Conference on Industrial Engineering and Engineering Management (IEEM)*. – IEEE, 2021. – С. 1107-1113. DOI: <https://doi.org/10.1109/IEEM50564.2021.9672841>
13. *Serwis korporacyjny Kopalni Soli "Wieliczka"* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kopalniawieliczka.eu/gornicze-dziedzictwo/#historia-zabytku>
14. Soyecz D. *Industrietourismus (Industrial Tourism)* [Текст] / D. Soyecz // *Erdkunde*. 1986. – P. 105-111.
15. Syuyj, M. Y. *The regionalization of territorial combinations of mineral deposits and mining territories of Ukraine* [Текст] / M. Y. Syuyj, N. O. Lisova, B. V. Havryshok // *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія "Геологія. Географія. Екологія"*, 2019. – Вип. 51. – С. 180-193. DOI: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2019-51-12>
16. Szromek A. *A business creation in post-industrial tourism objects: Case of the industrial monuments route* / Szromek, Adam R., Herman, Krzysztof // *Sustainability*. – 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mdpi.com/2071-1050/11/5/1451> DOI: <https://doi.org/10.3390/su11051451>
17. *The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ticcih.org/>

18. Toderas M. Aspects regarding a mining area rehabilitation for post-industrial tourism [Текст] / M. Toderas, I. Samuil, A. Ionica, M. Olar, S. Militaru // MATEC Web of Conferences. – Vol. 290. – EDP Sciences. – 2019. DOI: <https://doi.org/10.1051/mateconf/201929011012>
19. Xie, Philip Feifan. Industrial heritage tourism. Channel View Publications. – 2015. – 272 p.
20. Звіт з виконання у 2020 році Програми розвитку промислового туризму в місті Кривому Розі на 2016 – 2021 роки. Кривий Ріг. – 2021. – 14 с.
21. Індустріальна спадщина в культурі і ландшафті: Матеріали III Міжнародної наукової конференції (м. Кривий Ріг, 1-4 жовтня 2008 р.): у 2 ч. [Текст] / редкол.: В. Л. Казаков (відп. ред.) та ін. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2008.
22. Казаков В. Л. Організація індустріального туризму: системний підхід [Текст] / В. Л. Казаков // Індустріальний туризм: реалії та перспективи : матеріали I-го Міжнародного науково-практичного форуму. – Кривий Ріг, 2013. – С. 17-21.
23. Кошель В. О. Розвиток Європейського ринку послуг промислового туризму: дис. ... канд. економ. наук : 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини / В. О. Кошель. – Кривий Ріг, 2017. – 241 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mdu.in.ua/Nauch/spetsrada/diser/ekonomika/dysertacija-kosheli_v.o.PDF
24. Крачило М. П. Економічні аспекти розвитку туризму в Україні в контексті світового досвіду [Текст] / М. П. Крачило // Проблеми розвитку туризму в Україні і завдання відновлення історичної пам'яті народу засобами туризму: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. Ч.І. – К.: Косів, 2012. – С. 14-21.
25. Криворізький ресурсний центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.krogerc.info> (дата звернення: 12.01.2022).
26. Маркетингова стратегія міста Кривого Рогу [Текст]. – Кривий Ріг, 2014. – 56 с.
27. Методичні рекомендації щодо впровадження міжнародного стандарту ДСТУ ISO 13810:2016 "Індустріальний туризм" [Текст]. 2019. – 16 с.
28. Пацюк В. С. Індустріальний туризм та його особливості [Текст] / В.С. Пацюк // Географія та туризм. – 2009. – №. 2. – С. 104-109.
29. Пацюк В. С., Казаков В. Л. Чи може індустріальний туризм змінити обличчя Кривого Рогу? [Текст] / Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін: монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. – Київ: Вид-во "Фенікс", 2017. – 378-393 с.
30. Пацюк В.С. Територіальна організація індустріального туризму Криворіжжя: дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02 – економічна та соціальна географія [Текст] / В. С. Пацюк. – Київ, – 2011. – 305 с.
31. Програма розвитку промислового туризму в місті Кривий Ріг на 2013-2015 роки [Текст]. – Кривий Ріг, 2013. – 15 с.
32. Програма розвитку промислового туризму в місті Кривий Ріг на 2016-2020 роки. – Кривий Ріг, 2016. – 23 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://krt.dp.ua/files/pdf/The_program_of_development_of_industrial_tourism_2016-2020.pdf
33. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про туризм" та деяких інших законодавчих актів щодо основних засад розвитку туризму. – № 4162 від 29.09.2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70072
34. Сайт "Діюча Індустрія". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krt.dp.ua/ua/>
35. Статут Громадської організації "Туристичний центр "Кривбастур" [Текст]. – Кривий Ріг, 2016. – 15 с.
36. Чорнобиль Тур. Національний провайдер екскурсій в Чорнобильську зону [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.chernobyl-tour.com/>

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу

Industrial tourism as an effective direction of urban regeneration (analysis of Kryvyi Rih practice)

Viktoriia Patsiuk¹,

PhD (Geography), Associate Professor,
Department of Tourism and Economics, Faculty of Geography,

¹ Taras Shevchenko National University of Kyiv,
2a Hlushkova Av., Kyiv, 03127, Ukraine;

Volodymyr Kazakov²,

PhD (Geography), Associate Professor,
Head of the Department of Tourism and Economics,
Faculty of Geography, Tourism and History,

² Kryvyi Rih State Pedagogical University,
54 Haharin Av., Kryvyi Rih, 50086, Ukraine

ABSTRACT

Formulation of the problem. The world is constantly moving towards the post-industrial phase of development of society, and if the majority of civilized Western countries have decided on their place and role, the cities of Ukraine are just beginning to outline their future landmarks. This is especially true for the future of single-industry cities, the number of which in Ukraine is quite large. Kryvyi Rih is the largest city with exclusively industrial specialization, performing administrative functions only at the local level and having a scientific sector almost completely focused on the needs of the industrial complex. For the last 10 years, managers and scientists have been actively thinking about the problem of diversifying the city's economy and changing its image, and this is reflected in the Marketing Strategy for the city development. Industrial tourism is one of the key tasks of the Strategy. The promising character of the chosen direction of activities is confirmed by the practice of European countries, which are guidelines for development for us. This is due to the fact that not only individual cities, but also entire regions of Great Britain, Germany, France, Poland, the Czech Republic have a wide experience in regeneration of former industrial territories and further popularization of successful practices through industrial tourism.

Methods. The research is based on the system approach and the dialectical method of cognition. The key scientific results are obtained using a complex of general scientific methods, namely: analysis and synthesis, abstraction, theoretical generalization. The historical method enables determining significant moments for development of this tourist destination. With the help of these methods, industrial tourism is considered in its internal and external relations entirety. The simulation method enables presenting the organizational model of this tourist destination at the local level. Comparative-geographical and statistical analysis methods allow assessment of the state and dynamics of tourism development in Kryvorizhzhia (Kryvyi Rih region). Based on the method of observation and analysis, the most visited objects of industrial tourism in Kryvyi Rih are systematized and their base map is created.

The study **aims** to analyze best practices of implementing theoretical developments concerning establishment of industrial tourism in Kryvorizhzhia so that Ukrainian cities with similar resources can factor in all positive areas and minimize shortcomings.

Results. The theoretical foundations of industrial tourism establishment are analyzed and this definition is outlined. The practice of Kryvyi Rih concerning integrated development of industrial tourism as a direction of further regeneration of the city, which is pioneering for our country, is revealed, the results obtained are analyzed and available shortcomings are identified.

Scientific novelty and practical significance. An organizational model of industrial tourism has been developed, which demonstrates the relationship between the resource of the territory and the management mechanism for introducing tourist activities in order to create a tourist product and bring it to the tourist.

Keywords: industrial tourism, tourist destination, urban regeneration, territory resources.

References

1. Andrade, M., & Caamaño-Franco, I. (2018). Theoretical and methodological model for the study of social perception of the impact of industrial tourism on local development. *Social Sciences*, 7(11), 217. DOI: <https://doi.org/10.3390/socsci7110217>
2. Bianchi, R. V. (2000). Migrant tourist-workers: Exploring the 'contact zones' of post-industrial tourism. *Current Issues in Tourism*, 3(2), 107-137. DOI: <https://doi.org/10.1080/13683500008667869>
3. Chmielewska, M., & Lamparska, M. (2011). Post-industrial tourism as a chance to develop cities in traditional industrial regions in Europe. *Sociologie Românească*, 9(3), 67-75.
4. European route of industrial heritage. Available at: <https://www.erih.net/>
5. ExtraSchicht Die Nacht der Industriekultur [ExtraSchicht The Night of Industrial Culture]. Available at: <https://www.extraschicht.de/home/> [in German]
6. Frew, E. A. (2000). *Industrial tourism: a conceptual and empirical analysis* (Doctoral dissertation, Victoria University).
7. *Industriada. święta Szlaku Zabytków Techniki* [Industriada. The Feast of the Industrial Monuments Route]. Available at: <https://industriada.pl/> [in Polish]

8. Kronenberg, M. (2007). *Turystyka dziedzictwa przemysłowego – próba sprecyzowania terminologii* [Industrial heritage tourism – attempt to clarify terminology]. *Dziedzictwo przemysłowe jako strategia rozwoju innowacyjnej gospodarki*, 33-42. [in Polish]
9. Kuzior, A., Lyulyov, O., Pimonenko, T., Kwilinski, A., & Krawczyk, D. (2021). Post-industrial tourism as a driver of sustainable development. *Sustainability*, 13(15), 8145. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13158145>
10. MacCannel D. (1976). *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. – New York: Schocken Books, 1976.
11. Otgaar, A. H., Van Den Berg, L., & Feng, R. X. (2016). *Industrial tourism: opportunities for city and enterprise*. Routledge.
12. Samuil, I., Ionica, A. C., & Leba, M. (2021, December). Business Model for Post-industrial Tourism from a System Dynamics Perspective. In 2021 IEEE International Conference on Industrial Engineering and Engineering Management (IEEM) (1107-1113). IEEE. DOI: <https://doi.org/10.1109/IEEM50564.2021.9672841>
13. Serwis korporacyjny Kopalni Soli "Wieliczka" [Corporate service of the "Wieliczka" Salt Mine]. Available at: <https://www.kopalniawieliczka.eu/gornicze-dziedzictwo/#historia-zabytku> [in Polish]
14. Soyez, D. (1986). *Industrietourismus* [Industrial Tourism]. *Erdkunde*, 105-111 [in German]
15. Syvyj, M. Y., Lisova, N. O., & Havryshok, B. B. (2019). The regionalization of territorial combinations of mineral deposits and mining territories of Ukraine. *Visnyk of V.N. Karazin Kharkiv National University series «Geology. Geography. Ecology»*, (51). DOI: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2019-51-12>
16. Szromek, A. R., & Herman, K. (2019). A business creation in post-industrial tourism objects: Case of the industrial monuments route. *Sustainability*, 11(5), 1451. DOI: <https://doi.org/10.3390/su11051451>
17. The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage. Available at: <https://ticcih.org/>
18. Toderas, M., Samuil, I., Ionica, A., Olar, M., & Militaru, S. (2019). Aspects regarding a mining area rehabilitation for post-industrial tourism. In *MATEC Web of Conferences* (290, 11012). EDP Sciences. DOI: <https://doi.org/10.1051/mateconf/201929011012>
19. Xie, P. F. (2015). *Industrial heritage tourism*. Channel View Publications.
20. Report on implementation in 2020 of the Program for the development of industrial tourism in the city of Kryvyi Rih for 2016–2024 (2021). Kryvyi Rih [in Ukrainian].
21. *Industrial heritage in culture and landscape* (2008). Proceedings of the III International Scientific Conference (October 1-4, Kryvyi Rih, Ukraine).
22. Kazakov V. L. (2013). Organization of industrial tourism: system approach. *Industrial Tourism: Realities and Prospects: Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Forum* (November 7-8, Kryvyi Rih, Ukraine), 17-21. [in Ukrainian].
23. Koshel V.O. Development of the European market of industrial tourism services. PhD's thesis. Mykhailo Tugan-Baranovsky Donetsk National University of Economics and Trade, Available at: http://mdu.in.ua/Nauch/spetsrada/diser/ekonomika/dysertacija-kosheli_v.o.PDF [in Ukrainian].
24. Krachylo M. P. (2012). Economic aspects of tourism development in Ukraine in the context of world practice. Problems of tourism development in Ukraine and the task of the people's historical memory by means of tourism: Kosiv [in Ukrainian].
25. Kryvyi Rih Resource Center. URL: <http://www.krogerc.info> (date of issue: 12.01.2022). [in Ukrainian].
26. Marketing strategy of Kryvyi Rih city (2014). Kryvyi Rih [in Ukrainian].
27. Guidelines for implementation of the international standard DSTU ISO 13810: 2016 "Industrial tourism" (2019). [in Ukrainian].
28. Patsiuk V.S. (2009). *Industrial tourism and its particular characteristics*. *Geography and tourism*. 2, 104-109. [in Ukrainian].
29. Patsiuk V. S., Kazakov V. L. (2017). Can industrial tourism change the face of Kryvyi Rih? *Urban Ukraine: in the epicenter of spatial changes: monograph*. Ed. K. Mezentsev, Ya. Oliinyk, N. Mezentseva. Kyiv, Phoenix Edition. 378-393. [in Ukrainian].
30. Patsiuk V. S. Territorial organization of industrial tourism of Kryvorizhzhia. PhD's thesis. Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian]
31. Program of industrial tourism development in Kryvyi Rih for 2013-2015 (2013). Kryvyi Rih. [in Ukrainian].
32. Program of industrial tourism development in Kryvyi Rih for 2016-2024 (2016). Kryvyi Rih. Available at: http://krt.dp.ua/files/pdf/The_program_of_development_of_industrial_tourism_2016-2020.pdf [in Ukrainian].
33. Draft Law on Amendments to the Law of Ukraine "On Tourism" and some other legislative acts on the basic principles of tourism development]. No 4162 of 29.09.2020. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70072
34. Website "Acting Industry". Available at: <http://krt.dp.ua/ua/> [in Ukrainian].
35. Charter of the Public Organization "Tourist Center "Kryvbastur" (2016). Kryvyi Rih [in Ukrainian].
36. Chernobyl Tour. Eye-opening experience of post-Apocalyptic world. Available at: <https://www.chernobyl-tour.com/>

Authors Contribution: All authors have contributed equally to this work

Received 8 October 2022
Accepted 21 November 2022